

V. PENITENCINĖ TEISĖ

NUTEIST J SOCIALIN REABILITACIJA

Doc. dr. Julius Dermontas

Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Penitencinės teisės ir veiklos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 274 06 17
Elektroninis paštas pvk@ltu.lt

*Pateikta 2003 m. lapkričio 17 d.
Parengta spausdinti 2003 m. vasario 18 d.*

Pagrindinės sąvokos: rehabilitacija, resocializacija, empatija, poveikis, sąveika, adaptacija, integracija.

Keywords: rehabilitation, reasocialization, empathy, one-way relationship, interaction, adaptation, integration.

S a n t r a u k a

Straipsnyje tyrinėjama nuteistųjų socialinės rehabilitacijos teorija ir praktika nuo 1971 m. (kai buvo priimtas Pataisos darbų kodeksas) iki 2003 m. (kai buvo priimtas Bausmių vykdymo kodeksas). Socialinė rehabilitacija Pataisos darbų kodekse buvo vadinama nuteistųjų pataisymu ir perauklėjimu, tačiau tai buvo tik deklaracija, nes dėl per didelio nuteistųjų skaičiaus pataisa ir perauklėjimas iš tikrųjų nebuvo įmanomas. Tyrimai parodė, kad nuo 1971 iki 1990 m. pataisos įstaigų darbuotojų veikla daugiausia apsiribojo draudimais ir nuteistųjų režimo stiprinimu. Priėmus Bausmių vykdymo kodeksą pataisos ir perauklėjimo procesas keičiamas socialine rehabilitacija, tačiau pats kodekso pavadinimas orientuoja į baudimą.

Straipsnio tikslas – ištirti pataisos įstaigų darbuotojų pasirengimą ir prielaidas socialinei rehabilitacijai, pateikiant pažangiausių užsienio šalių penitencinių sistemų socialinės rehabilitacijos programas, pabrėžiant pataisos įstaigų darbuotojų empatiškumą nuteistiesiems ir jų sugebėjimą bei galimybes aprūpinti nuteistuosius darbu, kaip nuteistųjų socialinės rehabilitacijos tobulinimo prielaidą. Ypač svarbios tyrimo išvados, jog nuteistųjų socialinė rehabilitacija sėkminga tada, kai nuteistųjų ir pataisos įstaigų darbuotojų, giminių, bendruomenės narių santykiai empatiški, kai nuteistieji gali patenkinti savo poreikius doru darbu, kai, įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui, gerokai mažėja nuteistųjų skaičius.

Problemos aktualumas susijęs su socialinės rehabilitacijos tobulinimu pataisos įstaigose nuo 2003 m. gegužės 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksui. Nuo 1971 iki 1990 m. analogiškas Pataisos darbų kodeksas deklaravo nuteistųjų patai-

symą ir perauklėjimą. Bausmių vykdymo kodekse šis procesas pavadintas nuteistųjų socialine rehabilitacija. Tai visiškai naujas dalykas. Dėl to tiek teorijoje, tiek praktikoje labai svarbu ištirti šio proceso tobulinimo galimybes, pataisos įstaigų darbuotojų pasirengimą jį optimizuoti remiantis pažangia užsienio penitencinių sistemų patirtimi. **Tyrimo objektas** – nuteistųjų socialinė rehabilitacija nuo 1971 m. (kai buvo priimtas Pataisos darbų kodeksas) iki 2003 m. (kai įsigaliojo Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas). **Tyrimo tikslas** – nustatyti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos ypatumus bei numatyti jos tobulinimo perspektyvas. **Tyrimo hipotezė:** socialinė rehabilitacija priklauso nuo pataisos namų ir kalėjimų darbuotojų ir nuteistųjų empatiškų santykių; nuteistųjų socialinė rehabilitacija susijusi su nuteistųjų poreikių patenkinimu dirbant. **Tyrimo uždaviniai:** išanalizuoti nuteistųjų resocializacijos ir socialinės rehabilitacijos teoriją ir praktiką, užsienio šalių patirtį šiuo klausimu bei Lietuvos pataisos įstaigų darbuotojų pasirengimą socialinei nuteistųjų rehabilitacijai. **Tyrimo metodai:** stebėjimas, anketavimas, statistiniai metodai. **Tyrimo eiga:** 1971–2002 m. ištirta daugiau kaip 400 pataisos įstaigų darbuotojų ir 600 nuteistųjų. **Straipsnio tikslas** – moksliskai apibendrinti tyrimo rezultatus ir numatyti nuteistųjų socialinės rehabilitacijos tobulinimo perspektyvas.

Rehabilitacija (lot. *rehabilitatio* – atgavimas, atkūrimas): „Tai ieškojimas, kaip pagerinti nusikaltėlio charakterį ir požiūrį, kad jis ar ji galėtų gyventi visuomenėje nedarydami kitų nusikaltimų“ [3, p. 1290].

Lietuvių kalbos žodyne nurodoma, kad rehabilitacija – tai 1) „nuteistojo asmens gero vardo, teisių grąžinimas, teistumo panaikinimas“; 2) „sveikatos, darbingumo grąžinimas, priemonės jiems atgauti: medicininė, darbinė, profesinė rehabilitacija“ [4, p. 649].

Socialinė rehabilitacija – tai socialinių, psichologinių, pedagoginių, teisinių priemonių taikymas socialiai dezadapuotiems asmenims, kad būtų atkurtos pagrindinės asmenybės funkcijos, fizinė, psichinė sveikata ir dorovė, socialinis statusas. Socialinė rehabilitacija – socializacijos dalis.

Taigi nuteistųjų socialinė rehabilitacija – tai visuomenės kultūros, pataisos įstaigų darbuotojų, valstybės bei savivaldybių institucijų ir įstaigų, visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių ir bendrijų bei kitų juridinių ir fizinių asmenų ir nuteistųjų konstruktyvi sąveika, apimanti nuteistųjų gero vardo atitaisymą, humaniškų santykių su auka atkūrimą, moralinės ir materialinės žalos atlyginimą, teisių grąžinimą, teistumo panaikinimą, fizinį, psichologinį, pedagoginį, ekonominį, medicininį, dorovinį, teisinį parengimą integruojantis į visuomenę, socialinio statuso atkūrimą, visateisio piliečio ugdymą, kad nuteistasis galėtų pakankamai gerai funkcionuoti visuomenėje ir taptų naudinga bei vertinga asmenybe tiek pačiam sau, tiek šeimai ir visuomenei.

Nuteistųjų socialinė rehabilitacija yra bendrojo ugdymo dalis. Jam įtakos turėjo pastarųjų dešimtmečių Lietuvos istoriniai ir kultūriniai veiksniai: socializmo idėjų, autoritarinio komandinio ugdymo, poveikio (ugdytojų autoritarškumo, vienpusio aktyvumo ir ugdytinių pasyvumo, jų iniciatyvos, laisvės slopinimo) keitimas į laisvą ugdymą demokratinės valstybės sąlygomis, skatinančiomis atskirų individų – ugdytinių aktyvumą, iniciatyvą, kūrybingumą, tobulinimąsi, ugdytojų ir ugdytinių konstruktyvų bendradarbiavimą, bendrą veiklą.

Tam pradžią davė laisvo ugdymo – progresyvizmo šalininkai, dar 1921 m. susibūrę į Tarptautinę naujojo ugdymo lygą. Jie atmetė suformuluotą kai kurių Europos šalių autoritarinio ugdymo apibrėžimą, jog „ugdymas yra suaugusiųjų **poveikis** tiems, kurie dar nėra parengti socialiniam gyvenimui“, ir įtvirtino ugdymą kaip **sąveikos** sampratą [5, p. 158–159]. Ugdymas kaip „sąveika“ paplito visuose Europos demokratinėse visuomenėse. Į Lietuvos ugdymo mokslą sąveikos sąvoką dar 1929 m. įvedė Vabalas–Gudaitis. Jis teigė, kad ugdymą galima apibūdinti kaip „socialinę konstrukcinę sąveiką“ [6, p. 108], kurios esmę sudaro įjauta, įsijautimas ir atjauta, t. y. empatija, o sąveikos tikslas – konstruoti, „vis stipriau jungti sąveikos narius“, nuolat didinti konstrukcinę žmonijos sąveiką [6, p. 105], nes vienpusis poveikis (kaip tik tokia yra dabartinė biheivorizmo teorija – *aut. pastaba*) skatina dresūrą, auklėtojų ir auklėtinių „išsigimimą“ (1983, p. 103). Konstruktyvioji sąveika įsigali ir Lietuvos

pataisos įstaigų sistemoje – subjekto (pataisos įstaigos darbuotojo) ir objekto (nuteistojo) santykis tampa subjekto (pataisos įstaigos darbuotojo) ir kito subjekto (nuteistojo) konstruktyviaja sąveika, kur nuteistieji taip pat yra veikėjai.

Konstruktyviosios sąveikos teorijos aktualumas pabrėžiamas šiuolaikinių pedagogų ir psichologų – L. Jovaišos [7], R. Kočiūno [8], V. Aramavičiūtės [9], B. Bitino [10], Z. Bajoriūno [11] ir kt. darbuose.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 111 straipsnyje nustatyta, kad viena iš pataisos priemonių nuteistiesiems, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, yra socialinė reabilitacija. Šio kodekso trečiasis skirsnis (136–146 str.) nustato socialinės reabilitacijos organizavimą, pagrindinius socialinės reabilitacijos tikslus ir formas.

Socialinė reabilitacija taip pat taikoma nuteistiesiems, kuriems paskirtas laisvės apribojimas arba areštas (deja, arešto bausmės įvedimas prieštarauja tarptautiniams standartams: Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija (73) 17 dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių rekomenduoja „apriboti trumpalaikių įkalinimo bausmių skyrimą“, nes jos „efektyvumas (...) yra vis labiau abejotinas“ ir vietoj arešto bausmės taikyti probaciją, skirtą „daugiau socialiniam nei baudžiamajam veiksmui“, apimančiam „mažiau izoliavimo ir neužtraukiančio asmeniui socialinės dėmės“ bei nedidinančiam „finansinių išlaidų (...) dėl penitencinių įstaigų statybos ir išlaikymo“). Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 47 straipsnyje „Laisvės apribojimo bausmės atlikimo sąlygos“ numatyta, kad būtina „teikti socialinę paramą sprendžiant asmenines ir socialines nuteistųjų problemas“. Taigi socialinė reabilitacija taikoma ir tiems asmenims, kurie yra pataisos inspekcijų įskaitoje.

Socializacija, socialinė reabilitacija ypač pabrėžiama tarptautiniuose teisės aktuose. Jungtinių Tautų Organizacijos patvirtintos Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės (60–62 taisyklės) rekomenduoja socialinę reabilitaciją taikyti ir asmenims, lygtinai paleistiems iš įkalinimo įstaigų: „Pageidautina, kad būtų imamasi reikiamų priemonių palaipsniui gražinti kalinį į gyvenimą visuomenėje“, kad „jų priežiūra neturi būti patikėta policijai ir turi būti derinama su veiksminga socialine parama“, kad integruojant nuteistuosius į visuomenę „reikėtų pritraukti visuomenines organizacijas“. Analogiškas socialinės reabilitacijos rekomendacijas atspindi Europos kalinimo įstaigų taisyklių 70-ta taisyklė: „Kiek galima greičiau po priėmimo į kalinimo įstaigą reikėtų pradėti kalinių rengimą išėjimui į laisvę. Taigi prižiūrint kalinius reikėtų akcentuoti ne jų išskyrimą iš visuomenės, bet tai, kad jie tebėra tos visuomenės dalis. Todėl reikėtų skatinti visuomeninių tarnybų bei socialinių darbuotojų pagalbą kalinimo įstaigos personalui, siekiant kalinių socialinės reabilitacijos, o ypač palaikant bei gerinant santykius su jų šeimomis, kitais asmenimis bei socialinėmis tarnybomis. Būtina imtis priemonių, maksimaliai atitinkančių įstatymą bei bausmę, užtikrinant kalinių pilietines ir socialines teises bei socialinę apsaugą“.

Resocializacijos procesas pataisos sistemoje skiriasi nuo socializacijos proceso laisvės sąlygomis. Socializacijos procesas laisvės sąlygomis pabrėžia laisvos asmenybės ugdymą, socializaciją, o Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, savo pavadinimu atitinkantis Rusijos Federacijos kodeksą (Уголовно-исполнительный кодекс – Bausmių vykdymo kodeksas) orientuoja į baudimą. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pavadinimas neatitinka Jungtinių Tautų, Europos ir kitų pasaulio šalių standartų. Jungtinių Tautų Kongresas dėl kelio užkirtimo nusikalstamumui ir elgesio su teisės pažeidėjais dar 1955 m. tokį dokumentą pavadino Tipinėmis minimaliomis elgesio su kaliniais taisyklėmis (atitinkamai galėtume vadinti Elgesio su nuteistaisiais arba Pataisos kodeksu). Švedija tokį įstatymą vadina Korekcinio elgimosi institucijose įstatymu, Kanada – Korekcijos ir sąlyginio paleidimo (bet ne bausmių vykdymo) įstatymu. Dar 1767 m. F. Sepillonas teigė, kad „mūsų civilinėje teisėje kalėjimas neturi būti laikomas bausme. Kalėjimų vaidmuo yra sulaukyti asmenį ir jo kūną kaip užstatą“ [15, p. 145]. (...) „Kalėjimu niekas nebaudžiamas, juo tiesiog apsidraudžiama.“ (...) „Kalėjimas nėra bausmė. Visa žmogaus esybė sukyla prieš tokią šlykščią mintį“ [15, p. 147].

Minėtų ir kitų šalių kodeksų pavadinimai pabrėžia korekcinį elgimąsi, pataisos procesą – nuteistųjų resocializaciją ir reabilitaciją, o ne baudimą.

Be to, resocializacija ir reabilitacija Lietuvos pataisos įstaigose nuo socializacijos, ugdymo laisvės sąlygomis skiriasi tuo, kad pataisos įstaigų darbuotojai yra ne civiliai žmonės, o kalėjimų statutiniai pareigūnai, besivadovaujantys sukarintu statutu, dėvintys karinę uniformą su antpečiais. Kai kuriose pataisos įstaigose vyrauja griežta nuteistųjų izoliacija nuo bendruomenės, priežiūra, draudimai ir įvairiausi apribojimai.

Pataisos įstaigų statutiniai santykiai apibrėžia iš esmės griežtą pataisos įstaigos darbuotojų hierarchiją, įvairius griežtus pavaldumo santykius, kontrolę, vidaus tvarką, ribotą socialinių įgūdžių ugdymą, paklusnumą, formalumą, nuasmenintą bendravimą, nuteistųjų neigiamų savybių išskėlimą.

Be to, pati socialinė (kriminalinė) nuteistųjų aplinka yra nepalanki asmenybės augimui, resocializacijai. Nesugebėjimas patenkinti gyvybiškai svarbių poreikių, negalėjimas išspręsti asmeninių problemų yra neigiamų emocinių nuteistųjų būsenų priežastis.

Resocializacijos ir reabilitacijos ypatumus Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigose aiškiai pabrėžia G. Merkys, J. Ruškus, A. Juodraitis. Tai atsispindi bausmės ir izoliacijos bei ugdymo ir integracijos paradigmu nesuderinamumo lentelėje. Šie ypatumai ypač būdingi laisvės atėmimo vietoms [16, p. 30]:

<i>Uždara, statutinė organizacija</i>	<i>Demokratinė organizacija</i>
Uždarumas ir izoliacija	Atvirumas ir integracija
Išorinė kontrolė, priežiūra, draudimai ir nepasitikėjimas	Vidinė savikontrolė, laisvė ir atsakomybė, pasitikėjimas
Griežtai „vertikali“ socialinių santykių hierarchija organizacijoje	Beveik apčiuopiama „horizontali“ hierarchija organizacijose
Įsipareigojimų ir prievolių dominavimas	Teisių ir įsipareigojimų pusiausvyra
Pavaldumo santykiai	Partnerystės santykiai
Apribojimo trukdžiai	Galimybės
Kontroliuojami, atrinkti ir susiaurinti socialiniai tinklai	Natūralūs, organiškai, įvairūs ir neapriboti socialiniai tinklai
Monotoniški ir riboti socialiniai vaidmenys	Įvairūs ir daugialypiai socialiniai vaidmenys
Ribotos socialinių įgūdžių ugdymo aplinkybės ir galimybės	Palankios aplinkybės ir galimybės įvairiems socialiniams įgūdžiams plėtoti
Griežtumas ir tvarka, griežta dienotvarkė, orientuota į sistemos poreikius	Lanksti dienotvarkė, orientuota į individualius poreikius
Grupės dominavimas asmens atžvilgiu	Asmens autonomija
Institucijos dominantė	Asmeninė dominantė ir kt.
Pasmerkimas	Supratimas
Paklusnumas, vykdymas	Iniciatyvumas, kūrybiškumas, savarankiškumas
Formalūs ir nuasmeninti santykiai	Emocionalūs ir „gyvi“ tarpusavio santykiai, asmeninio gyvenimo privatumas ir jo saugumas
Intervencija į asmeninį gyvenimą ir privatumą	
Išstūmimas ir atsiribojimas	Integracija
Orientacija į socialiai nesėkmingą ugdytinių praeitį	Orientacija į socialiai palankias ugdytinių galimybes ateityje
Neigiamų ugdytinių savybių projektavimas	Rėmimasis teigiamomis ugdytinių savybėmis
Pedagoginis pesimizmas	Pedagoginis optimizmas
Edukacinis <i>status quo</i> ir regresija	Nuolatinis mokymasis ir tobulėjimas

Tikro reabilitacijos proceso, kaip pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų konstruktyvios sąveikos, pavyzdys gali būti Kanados, Skandinavijos ir kt. šalių penitencinės sistemos. Joms, kaip rekomenduoja Europos kalinimo įstaigų taisyklės, būdinga tai, jog laikymo sąlygos, tvarka, elgesys su nuteistaisiais, santykiai tarp pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų maksimaliai priartinti prie laisvės sąlygų.

Pavyzdžiui, Švedijoje yra 8 milijonai gyventojų ir tik 4000 kalinių. Lietuvoje 2000 m. sausio 1 d. duomenimis, buvo 14 412 kalinių, nors gyventojų tik 3,4 milijono. Perpildytos pataisos įstaigos apsunkina reabilitacijos procesą.

Skandinavijos šalių, ypač Suomijos, nuteistųjų skaičiaus mažėjimas susijęs su tam tikrais veiksniais. Pirmiausia tai, kad pasikeitė baudžiamoji politika, ji ypač dėmesį atkreipė į piliečių socializaciją ir nuteistųjų reabilitaciją, o ne į baudimą. Į Baudžiamąjį kodeksą įvedė naujas laisvės atėmimo bausmei alternatyvias priemones: probaciją – lygtinį nuteisimą, bausmės vykdymo atidėjimą; parolį – priešlaikinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų; restoratyvinę teisingumą – tarpininkavimą tarp nusikaltėlio ir aukos atkuriant žmogiškus tarpusavio santykius. Atkuriamojo teisingumo esmę sudaro kūrybingas kriminalinių konfliktų sprendimas per tarpininkus – socialinius darbuotojus netaikant tradicinio laisvės atėmimo, nes siekiama konstruktyvaus nukentėjusiojo (aukos) ir teisės pažeidėjo dialogo. Per tarpininką siekiama rasti bendrą, abiem šalims priimtina sprendimą, atlyginti materialinę ir moralinę žalą, sukurti humaniškus tarpusavio santykius bei sutaukinti abi šalis.

Taip sudaromos palankios sąlygos reabilitacijai. Vienas iš pagrindinių visuomenės tikslų – piliečių saugumas pasiekiamas per humaniškus pataisos sistemos ir nuteistųjų (klientų) santykius. Švedijoje net nuteistųjų iki gyvos galvos apsaugai nenaudojami šaunamieji ginklai. Nuteistasis (klientas) gyvena atskirame kambaryje su patogumais. Kalėjimuose, pavyzdžiui, narkomanų reabilitacijos skyriuose darbuotojai kartu su nuteistaisiais (klientais) gamina ir valgo tą patį maistą toje pačioje valgykloje. Pagrindinė įkalinimo įstaigų kontaktinių darbuotojų funkcija – išklausti nuteistąjį (klientą), suprasti jo problemų priežastis ir padėti jas spręsti.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (įsigaliojusio nuo 2003 m. gegužės 1 d.) 10 straipsnį nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Už baudžiamuosius nusižengimus nustatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu. Tai jau dabar gerokai sumažino nuteistųjų laisvės atėmimu ir kalinamųjų skaičių: 2003 m. lapkričio 14 d. nuteistųjų ir kalinamųjų liko tik 7989.

Taigi nuo 1990 m. teisinė bazė keičiasi, tampa palankesnė nuteistųjų socialinei reabilitacijai.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 137 straipsnis nustato pagrindinius socialinės reabilitacijos tikslus (padėti nuteistiesiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis; išmokyti nuteistuosius gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis; sudaryti sąlygas nuteistiesiems atlikus bausmę reintegruoti į visuomenę) ir formas: individualus ir grupinis darbas su nuteistaisiais, kuriuo siekiama skatinti nuteistuosius keisti savo elgesį bei išlaikyti šeimos ir kitus socialinius ryšius ir kuris dirbamas atsižvelgiant į nuteistųjų asmenybę, amžių, lytį, padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, išsilavinimą, elgesį bausmės atlikimo metu ir kitas aplinkybes; ilgalaikė nuteistųjų visuomeninio elgesio korekcija; nuteistųjų socialinių, dvasinių ir kultūrinių poreikių tenkinimas; pagalba sprendžiant nuteistųjų problemas; kultūros, sporto ir kiti masiniai renginiai; paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimas nuteistiesiems.

Pagal Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. 194 [19] patvirtintas Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės sudaromos šios nuteistųjų socialinės reabilitacijos programos: **naujai atvykusių į pataisos įstaigą nuteistųjų adaptacijos programa, nuteistųjų pataisos programa, nuteistųjų integracijos į visuomenę programa.**

Europos kalinimo įstaigų taisyklių 10 taisyklė taip pat rekomenduoja, kad kiekvienam nuteistajam kiek galima greičiau turi būti parengtas išsamus raportas ir svarbi informacija apie kiekvieną kalinį bei sudaryta individuali pataisos programa.

Socialinės reabilitacijos programos dalys atitinka bausmės atlikimo etapus, kuriuos pereina kiekvienas nuteistasis: atvykimas į įstaigą (adaptacija pataisos įstaigos sąlygomis), pataisos procesas, parengimas sugrįžti į laisvę. Panagrinėkime šias nuteistųjų socialinės reabilitacijos programas.

Naujai atvykusio nuteistojo į pataisos įstaigą adaptacija. Adaptacijos tikslas – pažinti nuteistojo asmenybę, jos poreikius, skatinti viltį, mažinti nerimą, informuoti apie bausmės atlikimo sąlygas, suteikti jam psichologinę, medicininę bei materialinę pagalbą. Adaptacija – tai „organizmo prisitaikymas, t. y. jo sandaros ir funkcijų pasikeitimas, pakitus aplinkai“ [19, p. 6]. L. Leliūgienė [23, p. 267] pabrėžia ne tik prisitaikymą, bet ir individo siekimą pakeisti aplinką arba pasikeisti pačiam. Socialiniai darbuotojai mano, kad padėti žmogui įveikti stresą ar sustiprinti jų pačių adaptacinius sugebėjimus yra jų veiklos strategijos pagrindas dirbant su naujai atvykusiais nuteistaisiais.

Pirmą kartą atvykusiems nuteistiesiems (klientams) būdingas nerimo, baimės, beviltiškumo jausmas. Todėl pirmiausias pataisos įstaigų darbuotojų uždavinys – didinti klientų viltį ir mažinti nerimą ir baimę.

Kaip įveikti nerimą, baimę, įtarumą, iliuzijas, esamas skriaudas, nesugebėjimą pasirinkti, prisitaikyti prie naujų gyvenimo ir socialinių sąlygų pateikia psichagoginės ir psichologinės konsultacijos specialistai [7, p. 167–176; 8, p. 72–89; 21, p. 40–170], nes vienas kiekvieno pataisos įstaigų darbuotojo (ypač socialinio darbo) iš kompetencijos bruožų – psichopedagoginis pasirengimas: sugebėjimas pažinti nuteistųjų asmenybes ir grupes, atlikti tyrimus ir priimti mokslu pagrįstus sprendimus, turėti „praktinę psichologinę kompetenciją“ [7, p. 164].

Kiekvienas pataisos įstaigų darbuotojas turi mokėti dirbti su naujai atvykusiais nuteistaisiais, kuriems būdingos specifinės – nerimo, baimės, įtarumo problemos. Jų nesupratus ir neįveikus, neįmanoma nuteistųjų adaptacija.

Nuteistųjų nerimas, baimė, įtarumas – tai reakcija į bausmę, į gresiančius pavojus atliekant bausmę. Nuteistieji nepažįsta ir bijo vienas kito. Informacijos stoka apie kitus nuteistuosius – kas jie, už ką atlieka bausmę – didina vidinę įtampą, konfliktus, stresą. Nerimą didina niūri kalėjimų ir pataisos įstaigų aplinka, grėsmė socialiniam statusui, šeimos iširimui, prestižo visuomenėje praradimui ir iškiliančių apribojimų dėl teistumo baimė.

Ypač nerimą kelia nepalanki socialinė aplinka, nes nuteistojo asmenybę pataisos įstaigose supa kriminalinis elementas, nuteistas net už labai sunkius nusikaltimus. Nerimas įveikiamas, jei pataisos įstaigų darbuotojai išklauso, supranta, išmoko ir padeda išspręsti iškilusias problemas, suteikia informacijos apie laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas, atleidimą nuo bausmės prieš terminą, aptaria artimas ir tolimas gyvenimo perspektyvas, teistumo išnykimo tvarką. Svarbu, kad nuteistieji pataisos įstaigose netaptų blogesniais, neįgytų kriminalinės patirties, kad neprarastų elgesio normų ir mokėjimų, reikalingų kasdieniame gyvenime. Jau nuo pat pirmos atvykimo dienos nuteistieji rengiami integracijai į visuomenę. Padėti įveikti nerimą yra vienas iš pagrindinių pataisos įstaigų darbuotojų uždavinių dirbant su naujai atvykusiuoju, nes nerimas gali sukelti nuteistojo agresyvumą, pasipriešinimą arba depresiją.

Pataisos įstaigų darbuotojai, bendraudami su nuteistaisiais, turėtų elgtis laisvai, būti atviri, leisti nuteistajam kalbėti apie viską, kas jam svarbu, skatinti nuteistą kalbėti, atsiverti. Paraginti kalbėti apie savo jausmus: „Kaip Jūs jaučiatės? Vengti klausimų, į kuriuos nuteistasis atsakytų „taip“ arba „ne“.

Pirmą susitikimą su naujai atvykusi nuteistuoju reikėtų pradėti nuo susipažinimo. Apie jo pradinę būseną, charakterį sprendžiama iš nuteistojo elgesio susitinkant – ryžtingas, drąsus, drovus, įžūlus, abejojantis. Jau pirmo susitikimo metu būtina išreikšti susidomėjimą juo ir pasirengimą jam padėti. Iš pradžių socialinis ar kitas darbuotojas prisistato pats, sužino nuteistojo pavardę, vardą, paprašo atsisėsti (taip, kad tarp jų nebūtų stalo – jis suteikia oficialumo), pabrėždamas, kad aš jus labai įdėmiai klausau ir kiek galėsiu padėsiu jums išspręsti iškilusias problemas. Tai padės įveikti nuteistajam įtampą. Svarbiausia sukurti saugumo atmosferą, būti aktyviam, įvardijant kliento būseną. Įvardyti jausmai ir būsenos – kontroliuojami. Paaiškinti, kad apie viską, kas jus jaudina, galima kalbėti laisvai, kad bendravimo sėkmė priklauso nuo sąveikos, bendradarbiavimo, atsipalaidavimo, supratimo bei kliento noro padėti sau pačiam. Labai svarbu nuo pirmos susitikimo minutės išklaudyti nuteistą,

padėti jam suprasti savo problemų priežastis, skatinti jį ieškoti būdų, kaip jas išspręsti. Būtiną būti geru klausytoju, o ne tardytoju. Tai gerokai sumažina įtampą.

Socialinė adaptacija – tai „asmenybės prisitaikymas prie socialios aplinkos. Socialinės adaptacijos turinį sudaro asmenybės socialinių poreikių patenkinimo dinamika“ [14, p. 283].

Nuteistojo socialinę adaptaciją sudaro prisitaikymas prie pataisos įstaigos socialinės aplinkos, kuri, kaip minėjome, labai nepalanki, nes ją sudaro įvairaus pavojingumo laipsnio žmonės.

Nuteistojo socialinė adaptacija gali būti adekvati ir neadekvati. Adekvati adaptacija yra, jei nuteistasis pripažįsta savo kaltę, supranta, kad bausmės laikas – teisingas atpildas už nusikaltimą, nesipriešina dienotvarkei, laikosi nustatytų elgesio taisyklių, randa savo vietą tarp nuteistųjų, teisingai suvokia savo padėtį, neišnaudoja kitų ir nesileidžia išnaudojamas, palaiko žmogiškus santykius su nuteistaisiais ir pataisos įstaigų darbuotojais, nekonfliktuoja. Kai adaptacija adekvati, sukuriama palankūs socialiniai padariniai.

Neadekvati adaptacija – tai įvairūs psichikos ir elgesio sutrikimai, asmeniui sunku prisitaikyti prie nuteistųjų, konfliktuoja su jais, turi nuolatinių neišsprendžiamų problemų, nepastovaus elgesio. Kai adaptacija neadekvati, atsiranda neigiamų socialinių padarinių [19, p. 283]. Pavyzdžiui, hiperadaptacija, kai nuteistasis per daug prisitaiko prie kriminalinio elgesio tradicijų ir subkultūros, jas internalizuoja (perima) ir jomis vadovaujasi.

Kiekvienam naujai atvykusiam nuteistajam būtina įteikti atmintinę apie jo teisinę padėtį ir bausmės atlikimo sąlygas. Kitų šalių, pavyzdžiui, VFR kalėjimų darbuotojai įteikia ne tik atmintinę apie adaptaciją pataisos įstaigose, bet ir apie readaptaciją į visuomenę atlikus bausmę. Nuteistiesiems įteikiama priemonė „Ką jūs privalote žinoti apie pagalbą integruojantis į visuomenę“. Čia patariama, kaip elgtis su nuteistojo turtu, kuris liko laisvėje, paaiškinama, kur nuteistojo šeima gali gauti socialinę pagalbą, suteikiama informacija apie vedybų problemas, vaikų auklėjimą, šeimos atostogas, nurodomi adresai, kur dėl pagalbos gali kreiptis šeimos nariai. Tokioje atmintinėje nurodoma, kaip nuteistasis gali išspręsti savo problemas, kaip pasirengti išėiti į laisvę. Joje taip pat nurodomi adresai, kur nuteistasis gali kreiptis pagalbos atlikęs bausmę [21, p. 21].

Socialinės adaptacijos tikslai pasiekti, jei sumažina nuteistųjų stresą, nerimą, baimę ir didina viltį, adekvačiai pritampa prie pataisos įstaigos socialinės aplinkos, rengiasi gyvenimui laisvėje – tenkinti poreikius ir siekti savo tikslų teisėtais būdais ir priemonėmis.

Antrąją socialinės reabilitacijos programos dalį sudaro **individualus ir grupinis pataisos procesas**. Individualus ir grupinis pataisos procesas apima visas šio kodekso 137 straipsnyje išvardytas socialinės reabilitacijos formas: elgesio korekciją; nuteistųjų socialinių, dvasinių ir kultūrinių poreikių tenkinimą; pagalbą sprendžiant nuteistųjų problemas; kultūros, sporto ir kitus masinius renginius; paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimą.

Svarbiausia ištirti nuteistojo problemą, išklausti nuteistąjį (klientą), suprasti jo sunkumus, rūpesčius, įsigilinti į jų kilimo priežastis. Kartu su nuteistuoju (klientu) aptarti problemos sprendimo alternatyvas ir priimamų sprendimų pasekmes, suplanuoti, ką nuteistasis (klientas) turėtų daryti, kaip pašalinti sunkumų ir problemų priežastis, kartu aptariant ir įvertinant jo problemos sprendimo bandymus.

Pagrindiniai individualaus darbo sprendžiant nuteistųjų (klientų) problemas principai yra šie: konfidencialumas (slaptumas); draudžiama duoti patarimus, o aptarti, kaip spręsti problemas, ir numatyti sprendimų pasekmes; ugdyti savarankišką mąstymą; skatinti nuteistojo atsivėrimą, pasitikėjimą; vengti tardymo; nevertinti, nekaltinti nuteistojo, o būti geru klausytoju (tai ypač sumažina įtampą); skatinti išsakyti savo jausmus; būti empatiškam, tolerantiškam, skatinti keisti savo elgesį, savarankiškai spręsti problemas; gerbti nuteistąjį (klientą), kaip asmenybę.

Grupinį pataisos procesą pagal užsienio šalių patirtį (Kanados, Švedijos, VFR ir kt.) sudaro įvairios pataisos programos. Pavyzdžiui, kanadiečiai yra sukūrę tokias gyvenimo įgūdžių programas: nuteistųjų pažinimo įgūdžių formavimas; pykčio ir emocijų valdymas; integracija į bendruomenę; gyvenimas be smurto; vyrų pykčio valdymas; moterų pykčio val-

dymas; pažeidėjų rizikos grupės; prievartos elgesio korekcijos programa; darbas su nuteistaisiais, turinčiais seksualinių, pripratimo prie alkoholio ir narkotikų problemų; tėvystės įgūdžių formavimas; nuteistųjų už smurtinius nusikaltimus pataisos programa. Kai kurios programos savo apimtimi gana didelės. Kanados ir Švedijos pataisos įstaigų Kognityvinių įgūdžių formavimo programa sudaro 140 val. pataisos įstaigų darbuotojams ir 90 val. – nuteistiesiems. Švedijos Nacionalinė kalėjimų ir probacijos tarnyba tvirtina, kad nuteistųjų, perpratusių kognityvinių įgūdžių programą, recidyvas tesudaro tik 2 procentus.

Kadangi Lietuvos pataisos įstaigų programos tik kuriamos, išanalizuokime VFR penitencinių įstaigų pataisos programos planą.

Pagrindinės VFR kalėjimų pataisos programų kryptys yra šios:

1. Užsienio piliečių konsultavimas asmeniniais, socialiniais, teisiniais klausimais išsiaiškinant atskirų penitencinių įstaigų tarnybų veiklą, integracijos į visuomenę problemas bei kooperaciją su užsieniečių konsultaciniais punktais, organizacijomis, institutais ir atskirais piliečiais.

2. Konsultavimas šeimos klausimais: santykių diagnostika; motyvacijos kūrimas; partneriški santykiai; sutuoktinių problemos ir vaikų ugdymas; socialinių santykių atkūrimas; pasimatymų su šeima suteikimas; konsultacija šeimos klausimais kartu su kitomis institucijomis, esančiomis už pataisos įstaigų ribų; Carito ir socialinės tarnybos seminarai vedusiems ir besituokiantiems nuteistiesiems. Vidinis ir išorinis saugumas priklauso ne tik nuo santykių pataisos įstaigoje, bet ir nuteistųjų santykių su išoriniu pasauliu.

3. Ieškinių padengimas: formuoti nuteistųjų motyvaciją dėl ieškinių padengimo; nuteistųjų ir darbuotojų konsultavimas dėl ieškinių padengimo.

4. Socialinė treniruotė: klientų parinkimas socialinei treniruotei; pasirengimas treniruotei ir priemonės po treniruotės; parengiamieji pokalbiai dėl treniruotės; bendradarbiavimas su kitomis institucijomis dėl treniruotės; socialinės treniruotės eiga. Treniruočių temos: kaip išvengti kriminalinio elgesio; pinigai, jų panaudojimas; gyvenamasis plotas; darbas ir profesija; teisės ir pareigos; partnerystė ir socialiniai santykiai; sportas ir poilsis bei kita.

5. Darbas su narkomanais: suteikiama lengvatų, tikrinama, ar narkomanai nevartoja narkotikų; atskirai apgyvendinami tie, kurie nori atsikratyti narkotikų priklausomybės, jiems taikoma psichoterapija. Parengiami socialiniai darbuotojai darbui su narkomanais. Įkuriama taryba, į kurią įeina: socialiniai darbuotojai, psichologai, poskyrių viršininkai, gamybos meistrai. Jei analizė rodo, kad nuteistasis vartoja narkotikus, jis pervedamas į griežtesnes laikymo sąlygas.

6. Socialinė terapija: pagrindinės priemonės – psichoterapija, profesinis mokymas ir bendrasis lavinimas, darbas, lengvatos, individuali ir grupinė psichoterapija; aptariami nuteistųjų konfliktai; leidžiamos – trumpalaikės išvykos, laisvas įėjimas ir išėjimas iš įstaigos, atostogos; perkėlimas į pusiaukelės namus.

7. Konsultacinė pagalba nuteistiesiems: bendruomenės įmonių ir tarnybų savanoriška pagalba nuteistiesiems; nepilnamečių konsultacija dėl įsidarbinimo, psichologinė pagalba tam, kad nenaudotų jėgos, prievartos, išmoktų spręsti konfliktus; socialinės treniruotės kursai. Bendruomenės savanorių pagalba: teisėjai, prokurorai, advokatai, socialiniai darbuotojai, savivaldybės atstovai, mokytojai, suinteresuoti asmenys priskiriami nuteistiesiems, kad padėtų išspręsti iškilusias jų problemas. Tai numato įstatymas dėl socialinės pagalbos asmenims, turintiems ypatingų socialinių problemų. Alkoholikai ir narkomanai į pusiaukelės namus nepriimami.

8. Psichologinis konsultavimas: pagalba sprendžiant problemines ir konfliktines situacijas, pavyzdžiui, socialiniai santykiai; komunikabilumas; agresyvumo kontrolė; alkoholio, narkotikų, azartinių žaidimų priklausomybė; baudžiamas seksualinis elgesys; krizinės situacijos. Darbas su bendruomene: visuomenės nuomonės formavimas apie pagalbą reabilituojant nuteistuosius; darbas su nuteistaisiais, atliekančiais bausmę už smurtinius nusikaltimus; savanorių įtraukimas į nuteistųjų reabilitaciją; tarpininkavimas atkuriant humaniškus santykius tarp nusikaltėlio ir aukos; bendradarbiavimas su prokuratūra, policija ir atitinka-

momis sutaikymo institucijomis; įtraukimas į visuomenei naudingą darbą, viešuosius darbus; pagalba pakeičiant ar sutrumpinant arešto laiką.

Laikoma, kad recidyvas – tai neišspręstų socialinių ir ekonominių problemų pasekmė.

9. Pataisos inspekcijų (pagalbos punktų uždaviniai): sumažinti ar pakeisti areštą, pasiūlant gyvenamąjį plotą, darbą, globą; sudaryti sąlygas nuteistųjų socializacijai ir resocializacijai; šalinti recidyvo ar kriminalinių nusikaltimų priežastis, suteikiant tikslingą pagalbą; sukurti sąlygas, kad galėtų gyventi nedarydami nusikaltimų (tiems, kurie nesumokėjo baudų, neintegrovosi į visuomenę, turi daug asmeninių ir socialinių problemų).

Areštuotųjų problemos: darbas, profesija, gyvenamųjų patalpų ir pinigų trūkumas, nu-trūkę socialiniai ryšiai, būtinas poilsio organizavimas.

Socialinės pagalbos priemonės, taikomos nuteistiesiems, yra šios: paskatinimas nu-statant ryšius su artimaisiais čia ir laisvėje, bendradarbiavimas su konsultaciniais, pagalbos, globos punktais, konsultacija dėl skolų ir pagalba dėl skolų sureguliuavimo, palaikymas prieš išėjimą į laisvę, speciali pagalba sergantiems ir sužalotiems nuteistiesiems, pagalba teisi-niais klausimais, kitos socialinės pagalbos priemonės.

Pedagoginės priemonės: elementarūs pradiniai kursai, individuali pedagoginė pa-galba, bendrojo lavinimo kursai, mokslas bendrojo lavinimo mokykloje, mokslas aukštojoje mokykloje, mokslas eksternu, neakivaizdiniai kursai, vokiečių kalbos kursai, užsienio kalbų kursai, kitos pedagoginės priemonės.

Nuteistųjų darbo ir profesinio mokymo priemonės: nuteistojo įdarbinimas, įdarbinimas pagal specialybę, paskyrimas tvarkyti aplinką, darbo terapija, profesinio parengimo kursai, profesinio tobulinimo kursai, kitos darbo ir profesijos įgijimo priemonės.

Medicinos priemonės: speciali medicinos pagalba, perkėlimas į karantino patalpas, kitos medicinos priemonės.

Bausmės atlikimo (vykdymo) priemonės: paskirstymas į gyvenamąsias patalpas, bendrininkų skyrius, skyrius nukentėjusiųjų, liudininkų, suskirstymas į patalpas dėl kitų prie-žasčių, laisvo laiko užėmimas, priėmimo ir saugumo priemonės, linkusiųjų pabėgti priežiūra, agresyvių nuteistųjų priežiūra, organizuotų nusikaltėlių grupuočių narių priežiūra, subkultū-ros veiklos kontrolė, linkusių nusižudyti ar keistai besielgiančių nuteistųjų priežiūra, alkoholi-kų, narkomanų, piktnaudžiaujančių vaistais nuteistųjų priežiūra, turinčių priklausomybę azartiniais žaidimams ir kitos priklausomybės nuteistųjų priežiūra, ypatingos priemonės, lengvatų suteikimas ir nuteistųjų atostogos, perkėlimas į: atviro tipo pataisos įstaigą, pusiau-kelės namus, pataisos inspekcijas (probacijos ir parolio tarnybas).

Psichologinė pagalba nuteistiesiems: nuteistųjų psichodiagnostika ir psichologinė ko-rekcija.

Taigi pateikta Vokietijos Federacinės Respublikos nuteistųjų socializacijos programa [21] gali būti naudinga kuriant Lietuvos pataisos programas. Lietuvos pataisos įstaigos yra sukūrusios bendro pobūdžio ugdymo: teisinio švietimo, sveikos gyvensenos, kūrybinio ug-dymo, asmenybės korekcijos, dvasinio ugdymo ir kt. programas.

Nuteistieji, pasibaigus adaptacijos laikotarpiui, patys pasirenka pataisos programas, kuriose jie numato dalyvauti. Tai pažymima Individualaus darbo su nuteistuoju knygelėje.

Pataisos programas gali rengti ne tik pataisos įstaigų darbuotojai, bet ir valstybės bei savivaldybių institucijos, švietimo ir mokslo įstaigos, bendruomenė, pavieniai asmenys, tu-rintys atitinkamų žinių ir įgūdžių. Pataisos užsiėmimai vyksta grupėmis. Nuteistųjų dalyvavi-mas programose yra visokeriopai skatinamas.

Trečiąją programą sudaro **nuteistųjų integracija į visuomenę**.

Nuteistųjų integracija į visuomenę prasideda jau pataisos įstaigose. Lietuvos Respubli-kos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtintos „Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001–2003 metų programos“ [22].

Siekiant tobulinti Lietuvos nuteistųjų integravimo į visuomenę programas, pateikiame Kanados pataisos tarnybos nuteistųjų integracijos į bendruomenę programą [23]. Integra-

cijos į bendruomenę programa yra Kanados pataisos tarnybos gyvenimo įgūdžių formavimo programos komponentas prieš paleidžiant nuteistuosius į laisvę. Programa siekia pateikti informaciją bei suformuoti kai kuriuos įgūdžius, kurie palengvintų nuteistųjų integraciją į bendruomenę.

Programos filosofija. Nuteistiesiems integruotis į bendruomenę po ilgo įkalinimo laiko nėra lengva. Siekiant nuteistiesiems palengvinti sugrįžimą į bendruomenę, būtina jiems suteikti reikalingą praktinę informaciją. Ši programa pateiks atsakymus į nuteistųjų klausimus įvairiomis temomis, susijusiomis su gyvenimu nuolat besikeičiančioje visuomenėje.

Programos paskirtis. Programa skiriama nuteistiesiems, kurie po pusės metų, atlikę bausmę, išeis į laisvę arba bus lygtinai paleisti.

Priėmimo į programą kriterijai. Integracijos į bendruomenę programa yra Gyvenimo įgūdžių programos sudedamoji dalis, nebūtina, kad nuteistieji dalyvautų kitose, pavyzdžiui, Kognityvinių įgūdžių formavimo arba Pykčio ir kitų emocijų įveikimo programose.

Ši programa taikoma individams, kuriems trūksta informacijos apie gyvenimą laisvėje, arba tiems, kurie turėjo integracijos į bendruomenę sunkumų praeityje.

Programos metodologija. Programa susideda iš devynių modulių (dalykų) ir apima septyniolika užsiėmimų. Be to, yra vienas galutinis baigiamasis užsiėmimas. Kiekvieno užsiėmimo trukmė – apytiksliai trys valandos.

Rekomenduojamas grupės dydis yra nuo 8 iki 10 nuteistųjų.

Programą gali pristatyti Kanados pataisos ir probacijos tarnybos darbuotojai, asmenys, dirbantys pagal sutartį, bei savanoriai.

Programa yra pirminė informacija tiems, kurie neturi integracijos įgūdžių.

Taikomi įvairūs metodai: grupinė diskusija, pratimai mažose grupėse, atitinkamų vaidmenų atlikimas (įdarbinimas).

Integracijos į bendruomenę programa yra nuolat veikianti. Ne visi komponentai gali būti tinkami ar reikalingi nuteistiesiems. Informacija ar žinios, įgytos vienoje sudėtinėje programoje, nepriklauso nuo kitų dalių.

Ikiprograminiai ir poprograminiai testai. Kiekvienas iš dalyvių ikiprograminius ir poprograminius testus pildo atskirai devyniems Gyvenimo įgūdžių programos moduliams, siekiant įvertinti programos efektyvumą. Testai parodo žinių, gautų dalyvaujant specifiniuose moduluose, kiekį. Dalyviai taip pat apklausiami, ar liko patenkinti programa, o iš to sprendžiama, ar atskiras modulis atitinka nuteistųjų poreikius.

Tikslai. Integracijos į bendruomenę programa yra labiau orientuota į informaciją, o ne į procesą; jos bendras tikslas yra pateikti svarbią informaciją siekiant padėti nuteistiesiems sėkmingai integruotis į bendruomenę. Taip pat formuojami įgūdžiai, susiję su mokėjimu naudotis pinigais ir įsidarbinimu.

Integracijos į bendruomenę programą sudaro šie devyni temų moduliai:

Temų moduliai	Užsiėmimų skaičius
Įsidarbinimo ir darbo ieškojimo įgūdžių	5
Mokėjimo naudotis pinigais	1
Nuteistojo lavinimo	2
Būsto suradimo	1
Priešlaikinio paleidimo taikymo	1
Sveikatos ir mitybos	2
Seksualinio švietimo	2
Azartinių lošimų prevencijos	1
Laisvalaikio leidimo	2

Programos apibendrinimas. Nėra nuolatinių programos komponentų. Jei nuteistasis dar turi prisitaikymo problemų konkrečioje srityje, jam reikėtų dar kartą pasirinkti reikalingą modulį.

Integracijos į bendruomenę programa yra Gyvenimo įgūdžių programos sudėtinė dalis.

Gyvenimo įgūdžių programa. Ši programa susideda iš šešių atskirų programų, nukreiptų į nuteistųjų poreikių tenkinimą atliekant bausmę. Tie poreikiai gali būti susiję su laisvės atėmimo įstaiga bei bendruomene. Gyvenimo įgūdžių programa susideda iš šių dalių: Kognityvinių įgūdžių formavimo programa (esminis komponentas), Gyvenimas be smurto, Tėvystės įgūdžių formavimo, Laisvalaikio praleidimo, Pykčio ir emocijų valdymo ir minėtos Integracijos į bendruomenę programos.

Gyvenimo įgūdžių programa grindžiama kognityviniu nusikalstamumo prevencijos bei nuteistųjų rehabilitacijos modeliu, kuris siekia suformuoti nuteistiesiems tokius įgūdžius bei vertybes, kurie, mokslinių tyrimų duomenimis, yra reikalingi prosocialinei adaptacijai. Kognityvinis modelis, kilęs iš sisteminės analizės duomenų, rodančių, kokie požiūriai bei metodai yra tinkamiausi dirbant su nuteistaisiais, taip pat pateikia loginį pagrindą tiek *Kognityvinių įgūdžių*, tiek *kitoms* gyvenimo įgūdžių programoms bei priemones siekti *kiekvienos programos tikslų*. Atskiros gyvenimo įgūdžių programos atspindi kritiškiausias nuteistųjų poreikių sritis ir padeda jiems sėkmingai integruotis į visuomenę.

Pataisos tarnybos darbuotojų, vadovaujančių programai, treniruotė. Pirmiausia parenjami pataisos tarnybų darbuotojai. Juos rengia personalo, atsakingo už Gyvenimo įgūdžių programą, treneris. Treniruočių užsiėmimai vedami pagal regionus patalpose, kurias parrenka regioninis vadybininkas, atsakingas už gyvenimo įgūdžių programas.

Minimalios personalo rengimo programos

Kognityvinių įgūdžių formavimas. Treniruotė trunka 11 dienų ir ją sudaro šie elementai: supažindinimas su kognityvinių įgūdžių treniruote ir kognityviniu nusikalstamumo prevencijos bei nuteistųjų rehabilitacijos modeliu, supažindinimas su kognityvinių įgūdžių treniruotės programos vadovu, įvadas į problemų sprendimą, problemų sprendimo elementų pristatymas, įvadas į vertybių sustiprinimą, vertybių sustiprinimo elementų pristatymas, įvadas į kognityvinius pratimus, įvadas į kūrybinį mąstymą, kūrybinio mąstymo elementų pristatymas, pykčio ir kitų emocijų valdymas, įvadas į derybų įgūdžius, įvadas į socialinius įgūdžius, bendras supratimas apie nuteistųjų priėmimo į programą kriterijus ir programos įvertinimo procedūrą, įvadas į kritinį mąstymą, kritinio mąstymo elementų pristatymas.

Tėvystės įgūdžių formavimas. Treniruotė trunka 5 dienas ir ją sudaro šie elementai: įvadas į tėvystės įgūdžių formavimo kursą, šeima, vaiko vystymasis, tėvystės stiliai, poreikiai, žiūrėjimas ir klausymas, saviraiška, problemų sprendimas, rūpinimasis, tėvystė, motinystė, prievarta, emocijų valdymas, disciplina, vertybės, bendras supratimas apie nuteistųjų priėmimo į programą kriterijus ir programos įvertinimo procedūrą.

Gyvenimo be smurto treniruotė. Treniruotė trunka 5 dienas ir ją sudaro šie elementai: vaidmenų pasiskirstymas šeimoje: vyrai, tėvai, žmonos, motinos ir vaikai, moterų, vyrų, vaikų įvaizdžiai visuomenės informavimo priemonėse, tėvystė, vaikai, smurto šeimoje apibūdinimas, jėga ir kontrolė, normalūs santykiai, seksualumas ir intymumas, jausmų kalbos išmokimas, prievartos kontrolės alternatyvų ieškojimas, bendras supratimas apie nuteistųjų priėmimo į programą kriterijus ir programos įvertinimo procedūrą.

Laisvalaikio praleidimo treniruotė. Treniruotė trunka 5 dienas ir ją sudaro šie elementai: įvadas į laisvalaikio ir nusikalstamumo ryšį, įvadas į laisvalaikio praleidimo programą, laisvalaikio samprata, laisvalaikio trukdžiai, laisvalaikio nauda, galimybių pažinimas, laisvalaikio planavimas, nauja laisvalaikio veikla, bendras supratimas apie nuteistųjų priėmimo į programą kriterijus ir programos įvertinimo procedūrą.

Nuteistųjų parinkimas. Nuteistieji gali būti priimti į gyvenimo įgūdžių programas tik pagal pataisos tarnybos darbuotojų siuntimą, pagrįstą nuteistojo pataisos planu ir programos atrankos kriterijais.

Nė vienas nuteistasis negali du kartus baigti gyvenimo įgūdžių programos.

Nuteistieji, kuriems būdingi organinio smegenų sindromo ar protinio atsilikimo simptomai bei ribotų supratimo sugebėjimų asmenys negali būti įtraukiami į gyvenimo įgūdžių programas.

Norintiems dalyvauti gyvenimo įgūdžių programose asmenims nėra išsilavinimo (skaitymo ar rašymo lygio) reikalavimų.

Gyvenimo įgūdžių programos pristatymas

Programos intensyvumas, tvarka ir trukmė. Gyvenimo įgūdžių programos pateikiamos visos ir tam tikra tvarka. Gyvenimo įgūdžių programos dalys negali būti pateikiamos kaip kitos programos dalis arba kaip sutrumpinta tos pačios programos versija. Kiekvienos gyvenimo įgūdžių programos pristatymas trunka apie du valandinius užsiėmimus ir per dieną vienai grupei gali būti praveistas tik vienas konkrečios programos užsiėmimas. Kiekvienos programos užsiėmimų skaičius per savaitę svyruoja nuo dviejų iki penkių. Tačiau kiekviena programa turi ir savo standartus.

Grupės dydis. Optimalus grupės dydis kiekvienai iš gyvenimo įgūdžių formavimo programų yra 8 nuteistieji (gali svyruoti nuo 4 iki 10 nuteistųjų). Jei grupėje mažiau nei 4 nuteistieji, ji paleidžiama. Mažiausia riba nustatoma remiantis tuo, kad siekiant, kad grupės nariai bendrautų, turi būti tam tikras individų skaičius. Gyvenimo įgūdžių formavimo programos nenaudingos, jei grupė mažesnė negu 4 nariai.

Taigi mes apžvelgėme nuteistųjų socialinės reabilitacijos teoriją. Norėdami nustatyti nuteistųjų socialinės reabilitacijos ypatumus per paskutinius trisdešimt metų, atlikome pataisos įstaigų darbuotojų tyrimą 1971 ir 2000–2002 metais.

Visų pirma tyrėme hipotezę, kad socialinė reabilitacija priklauso nuo pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų empatiškų santykių. Išnagrinėjus psichopedagoginę literatūrą šiuo klausimu galima teigti, kad nuteistųjų socialinės reabilitacijos pagrindą sudaro pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų empatija. Ar pataisos įstaigos darbuotojai (PI) ir nuteistieji yra empatiški? Norėdami ištirti PI darbuotojų empatiją, pataisos įstaigų darbuotojų paprašėme atsakyti į klausimą „Dėl ko Jūs labiausiai išgyvenate pataisos įstaigoje?“.

1971 m. 200 pataisos įstaigų darbuotojų pažymėjo, kad labiausiai išgyvena dėl to, kad: būtų sugriežtintas nuteistųjų režimas, taikomas sušaudymas žmogžudžiams; nuteistieji pataisos įstaigose būtų suskirstyti į būrius pagal nuteistųjų moralę ir pasitaisymo laipsnį, sveikatą; laikas, praleistas bausmės izoliatoriuje, nebūtų įskaitytas į bausmės laiką; visuomeninės organizacijos būtų pajungtos nusikaltimų profilaktikai, ypač atkreipiant dėmesį į besaikį alkoholio vartojimą; būtų sutrumpintas nuteistųjų bausmės laikas; sustiprintas individualus darbas su nuteistaisiais; įžeidžiamo pobūdžio nuteistųjų skundai nebūtų išsiunčiami; nebūtų leidžiam kreiptis į tarptautines organizacijas, Raudonąjį Kryžių, dvasininkus – nuteistieji galėtų skųstis tik kolonijos viršininkui; būtų padidintas atlyginimas būrių viršininkams; padidinta parama atlikusiems bausmę sprendžiant įdarbinimo ir mokslo problemas; nuteistiesiems būtų suteikta galimybė atlikti bausmę laisvosiose statybose; administracijai būtų suteikta teisė kartu su stebėjimo komisija tarpininkauti teismui pakeičiant režimą į ypatingąjį; nuteistieji, neįvykdę išdirbio normų, netektų teisės pirkti produktų parduotuvėje; būtų 5 rubliais padidintas produktų pirkimas parduotuvėse; nuteistiesiems, kurie įvykdo išdirbio normas, būtų išskaičiuota ne 50, o tik 25 proc. privalomų išskaitų iš darbo užmokesčio; trumpalaikiai pasimatymai būtų suteikti tik su giminėmis; laiškus galėtų rašyti tik giminėms; nuteistieji negalėtų įsigyti kriminalistikos knygų; pataisos įstaigos būtų statomos toliau nuo miesto ir gyvenviečių tam, kad nuteistieji negalėtų palaikyti nelegalių ryšių; būtų įvesta baudžiamoji atsakomybė už savęs žalojimą ir lėšos už gydymą būtų išskaičiuotos iš nuteistojo; lygtinai paleistieji, nesilaikantys įstatymų, būtų sugražinti į pataisos įstaigas atlikti likusios bausmės; sumažintas nuteistųjų skaičius būryje iki 50; nuteistųjų apsauga perduota pataisos įstaigų pareigūnams; sunkiai perauklėjamiems būtų pratęstas bausmės laikas; pagerinta nuteistųjų psichoterapija; į nuteistųjų pataisos procesą būtų įtraukiami aukštųjų mo-

kyklų studentai; įvestas nuteistųjų lytinis auklėjimas; pakeista dalis pataisos įstaigų darbuotojų kaip nepasirengusių darbui; visi pataisos įstaigų darbuotojai būtų aukštos moralės; nuteistiesiems būtų sumažintas pasimatymų, siuntinių, perdavimų skaičius, kad nuteistieji pajustų, kad tai kolonija; visi nuteistieji būtų priversti dirbti ir mokytis; į pataisos procesą būtų įtraukti kontrolieriai; nebūtų rodomi smurtiniai kino filmai; būtų sumažinta būrio dokumentacija ir liktų daugiau laiko bendrauti su nuteistaisiais; nėra vientisos pataisos sistemos; neatliekamas pataisos mokslinis darbas; nuteistieji galėtų laisvai žiūrėti televizorių; būtų įvesta kolektyvinės atsakomybės sistema; būtų gerinamos nuteistųjų buities ir darbo sąlygos; būtų sustiprinta milicijos kontrolė, grįžusiems iš pataisos įstaigų; būtų stiprinami ryšiai su šeima; geriau būtų dirbama su narkomanais ir alkoholikais; už valstybinio turto grobstymą plačiau būtų taikomos baudos, o ne laisvės atėmimas.

Visi pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimai buvo suskirstyti į: egocentriškus, pyktį nuteistiesiems ir empatiją.

Pateikiame 1971 m. pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimų lentelę.

1 lentelė

Pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimai	%
Egocentriški	2
Pyktis nuteistiesiems	35
Empatija nuteistiesiems	25
Kiti išgyvenimai	38

Taigi 35 proc. pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimų sudaro pyktis nuteistiesiems – noras griežtinti režimą; 25 proc. – empatiškai išgyvenimai; 2 proc. – egocentriškai išgyvenimai; kiti išgyvenimai sudaro 38 procentus.

Apibendrinę tyrimo rezultatus galime konstatuoti, kad PĮ darbuotojai įsitikinę, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija pasiekama per nuteistųjų režimo – gyvenimo ir darbo sąlygų griežtinimą.

Paanalizuokime pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimus 2000–2002 metais. Labiausiai pataisos įstaigų darbuotojai išgyvena dėl mažų atlyginimų; dėl darbuotojų saugumo; kad socialiniams darbuotojams suteikta per maža teisių, blogos darbuotojų darbo sąlygos; pataisos įstaigų vadovai nepasitiki socialiniais darbuotojais; per daug didelės nuteistųjų laisvės ir teisės; nepakankamas pataisos įstaigų tarnybų bendradarbiavimas; pataisos įstaigų tarnybos nevienodai reikalauja iš nuteistųjų; valstybinės institucijos per daug dėmesio skiria nuteistųjų skundams; per daug nereikalingų dokumentų; nuteistieji tampa vis agresyvesni; dalis pataisos įstaigų darbuotojų nesąžiningi; pataisos įstaigose trūksta psichologų ir psichiatrų; socialiniams darbuotojams trūksta kompetencijos, sprendžiant nuteistųjų klausimus; nepakankamai rūpinamasi nusikaltimo aukomis; daugėja nuteistųjų narkomanijos ir ŽIV problemų; mažai įdarbinta nuteistųjų. Pateikiame 2000–2002 m. pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimų lentelę.

2 lentelė

Pataisos įstaigų darbuotojų išgyvenimai	%
Egocentriški	50
Pyktis nuteistiesiems	17
Empatija nuteistiesiems	33

Iš lentelės matyti, kad, palyginti su 1971 m., šiuo metu gerokai padidėjo pataisos įstaigų darbuotojų egocentriškai išgyvenimai (nuo 2 iki 50 proc.), susiję su jų problemų

sprendimu. Gerokai sumažėjo pataiso įstaigų darbuotojų pyktis nuteistiesiems (nuo 35 iki 17 proc.), padidėjo pataisos įstaigų darbuotojų empatija nuteistiesiems (nuo 25 iki 33 proc.).

Tyrimai parodė, kad iškelta hipotezė iš dalies pasitvirtino, nes pataisos įstaigų darbuotojų empatija nuteistiesiems didėja ir mažėja pyktis nuteistiesiems. Tačiau paskutiniu metu ryškiai padidėjo PĮ darbuotojų egocentriški išgyvenimai, susiję su jų pačių problemomis.

Ištyrę nuteistųjų išgyvenimus 2000 m. gavome tokius rezultatus (žr. 3 lentelę):

3 lentelė

Nuteistųjų išgyvenimai	2000 m.
Egocentriški	26%
Pyktis:	67%
pataisos įstaigos darbuotojams	33%
įstatymams	21%
teismams	8%
kitiems žmonėms	5%
Empatija:	7%
pataisos įstaigų darbuotojams	0%
šeimoms nariams	5%
kitiems žmonėms	2%

Taigi nors pataisos įstaigų darbuotojų empatiškumas didėja, tačiau nuteistųjų empatija pataisos įstaigos darbuotojams yra nulinė ir labai didelis nuteistųjų pyktis darbuotojams – 67 proc. Tai labai apsunkina socialinės reabilitacijos procesą, mažina jo efektyvumą.

Ištyrę antrąją hipotezės teiginį – socialinė reabilitacija, susijusi su nuteistųjų poreikių patenkinimu dirbant, nustatėme, kad nuteistųjų, patenkintų darbu, tarpusavio santykiai yra teigiami, ir atvirkščiai – nuteistieji, nepatenkinti darbu ir darbo rezultatais, negalintys nors minimaliai realizuoti savo poreikių dirbdami, neigiamai žiūri į socialinę aplinką, darbuotojus ir kitus nuteistuosius, yra agresyvūs ir konfliktiški. Daugelis nuteistųjų, patenkintų darbu, gailisi kad padarė nusikaltimą, palaiko santykius su giminėmis, stengiasi pasitaisyti. Jų savęs vertinimas sutampa su socialinių darbuotojų vertinimu, teigiama charakteristika, ir atvirkščiai – nuteistieji, nepatenkinti darbu, neprisipažįsta kaltais, neigia socialinių darbuotojų vertinimus, pažeidinėja režimą ir visiškai nesistengia keistis.

Išvados ir nuteistųjų socialinės reabilitacijos kryptys

1. Tyrimai parodė, kad pataisos įstaigų darbuotojų *poveikį* nuteistiesiems būtina keisti į *konstruktyvią sąveiką*, į nuteistųjų mokymą spręsti asmenines ir socialines problemas.

2. Kadangi arešto bausmė neveiksminga, todėl remiantis Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija (73) 17 dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių ji turėtų būti pakeista į probaciją, siunčiant klientus į pataisos inspekcijas: gerokai sumažėtų lėšos jiems išlaikyti, asmuo nebūtų laikomas socialiniu „nusikaltėliu“; pataisos inspekcijose daug palankesnės sąlygos jų socialinei reabilitacijai.

3. Iškelta hipotezė, kad socialinė reabilitacija priklauso nuo pataisos įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų empatiškų santykių, iš dalies pasitvirtino: PĮ darbuotojų empatija nuteistiesiems didėja ir mažėja pyktis nuteistiesiems, tačiau pačių nuteistųjų empatija PĮ darbuotojams yra nulinė ir išlieka didelis nuteistųjų pykčio procentas (67). Tai labai apsunkina socialinės reabilitacijos procesą. Dėl tos priežasties viena iš pataisos įstaigos darbuotojų veiklos krypčių – nuteistųjų empatijos ugdymas.

4. Tyrimai parodė, kad kita hipotezės prielaida, jog nuteistojo asmenybės poreikių patenkinimas dirbant skatina nuteistųjų socialinę reabilitaciją, užtikrina visuomenės saugumą ir nusikaltimų profilaktiką. Tai nubrėžia kitą labai svarbią nuteistųjų socialinės reabilitacijos kryptį: įdarbinti visus nuteistuosius, suteikti jiems galimybę dirbti, o ne nusikaltimu patenkinti savo poreikius, užtikrintų visuomenės saugumą ir gerokai sumažintų nusikalstamumą.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 73–3084.
2. **Pataisos** darbų kodeksas // Valstybės žinios. 1971. Nr. 20–142.
3. **Black's Law Dictionary**. Seventh edition. – GB: West Group, 1999.
4. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidykla, 1993.
5. **Bitinas B.** Ugdymo filosofija. – Vilnius: Enciklopedija, 2000.
6. **Vabalas–Gudaitis J.** Konstrukcinės sąveikos pedagogika. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai. – Vilnius: Mokslo, 1983.
7. **Jovaiša L.** Ugdymo mokslas ir praktika. – Vilnius: Agora, 2001.
8. **Kočiūnas R.** Psichologinis konsultavimas. – Vilnius: Lumen, 1995.
9. **Aramavičiūtė V.** Mokinių dorovinės pozicijos formavimas. – Kaunas: Šviesa, 1985
10. **Bitinas B.** Auklėjimo teorijos ir metodikos klausimai. – Kaunas: Šviesa, 1986
11. **Bajoriūnas Z.** Šeimos edukologija. – Vilnius, 1997.
12. **Bitinas B.** Auklėjimo procesas. – Šiauliai: 1995.
13. **Europos Tarybos** Ministrų Komiteto 1973 m. balandžio 13 d. rezoliucija (73) 17 „Dėl trumpam terminui nuteistų suaugusių nusikaltėlių“.
14. **Tipinės** minimalios elgesio su kalintais taisyklės // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius: Mintis, 1991.
15. Europos kalinimo įstaigų taisyklės // **Stalioraitis P.** Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose: mokomasis metodinis leidinys. – Vilnius: LTA, 1999: 10, 70 taisyklės.
16. **Foucault M.** Disciplinuoti ir bausti. – Vilnius: Baltos lankos, 1998.
17. **Merkys G., Ruškus J, Juodraitis A.** Nepilnamečių resocializacija. – Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
18. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89–2741.
19. **Teisingumo** ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 76–3498.
20. **Андреев Н. А., Морозов В. М., Ковалев О. Г., Дебольский М. Г., Морозов А. М.** Ресоциализация осужденных в пенитенциарных учреждениях ФРГ (социально–психологический аспект): учебное пособие. – Москва: Права человека, 2001.
21. **Коллектив** авторов (составитель и научный редактор – Дебольский М. Г.). Научно–методические основы оказания психологической помощи осужденным. – Москва: Права человека, 2001.
22. **Psichologijos** žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1999.
23. **Leliūgienė I.** Žmogus ir socialinė aplinka. – Kaunas: Technologija, 1997.
24. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimas Nr. 1179 „Dėl Nuteistųjų ir grįžusių iš kardomojo kalnimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 1999–2003 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1999. Nr. 91–2676, Nr. 108–3152.
25. **Canada** Correctional Service Programs, 1999.

Inmate's Social Rehabilitation

Assoc. Prof. Dr. Julius Dermontas

Law University of Lithuania

SUMMARY

This article treats with theory and practice of inmate's social rehabilitation from 1971 (when the Correctional Code was initiated) to 2002 (when the Punishment Code was initiated).

In the Correctional Code social rehabilitation was called correction and reduction of inmates but it was only a declaration because there were too many of them and the correction was not possible. The researches (from 1971 1990) showed that the main officer's actions included prohibitions and more stiffen regime. Now, when the Punishment Code is in force, correction and education of inmates is changed by rehabilitation but the title of the Code is still pointed to the punishment.

The aim of this article is to analyze results of research and anticipate perspective of social rehabilitation of inmates and officer's readiness and assumptions for rehabilitation. Rehabilitation: „Process of seeking to improve a criminals character and outlook so that he or she can function in society without committing other crimes“ [3, p. 1290].

Social rehabilitation of inmates is a process of interaction between officer's of correctional institutions, community, institutions of society etc. and inmates which helps to restore a good reputation of inmates and human relationship between criminals and victims, compensation of material damage, to restore human rights, to strike previous convictions and to prepare the inmate for integration to society that he could be useful personality for himself, his family and society. Social rehabilitation is a part of education and socialization. The research's hypothesis: effectiveness of inmate's social rehabilitation and public security depends on:

1) empathetic relations between employees of penitentiary institutions and inmates; 2) satisfaction of inmate's needs by working.

Results of the research. All Lithuanian penitentiary institutions employee's experiences in 1971 were divided in egocentric –2 %; anger – 35 %; empathy – 25%; and other experiences – 38 %. In 2002 the results of researches have changed very much: egocentric – 50 %, anger for inmates – 17%; empathy – 33 %. The employee's egocentric experiences enlarged from 2 to 50 %. It shows that personal problems of employees increased. It is very important that employee's anger reduced from 35 to 17 % and empathy increased from 25 to 33 %. It shows that European penitentiary structures influenced employee's of Lithuanian penitentiary system. Although the results of inmates experiences shows that empathy of inmates to employees in correctional institutions in 1971 and in 2002 is stable and equal to zero percent. Recently the main task of social rehabilitation is inmate's empathy's training.

The second proposition – inmate's needs satisfaction by working – fully confirmed.

By observation, bibliographical data analysis, questioning, summary of independent characteristics, educational experiment and statistical methods we can confirm that those inmates who satisfy their needs by work have positive attitudes towards each other, positive relationship even with prison's wardens and tries to participate actively in social rehabilitation.

The main directions of social rehabilitation are:

1. To exchange one-way relationship (which are the part of the present theory's of behaviourism) to constructive interaction between employees and inmates. This is one of successful social rehabilitation conditions.

2. Penitentiary institutions employees' empathy to inmates is growing up but inmate's empathy to employees is equal to zero percent. The main task of inmate's social rehabilitation is empathy's training.

3. The satisfaction of inmates needs optimize their social rehabilitation by working.